

Bouwgeschiedenis van de Clemenskerk te Havelte

Een uitgave van de Nederlands Hervormde Gemeente te Havelte, ter gelegenheid van de feestelijke opening op 30 augustus 2002, na de restauratie in de jaren 2000 – 2002.

* **Kroniek van 1310 – 1999**

door Mari Borsboom, Joos Wolters en Durk van der Zee

Pag. 1

* **De restauratie van 2000 – 2002**

door Gerard Zijlema

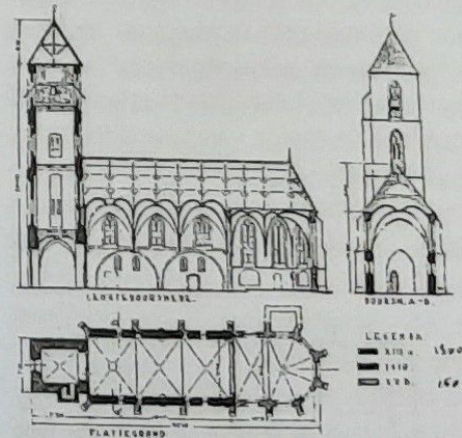
Pag. 10

- * Foto's en illustraties: Mari Borsboom
- * Plattegrond en doorsneden: architect H.M. Hulsbergen
- * Vormgeving en productie: drukkerij J & J te Havelte

Kroniek van 1310 – 1999

Niemand kan beweren dat de kerk in Havelte een statisch geheel is. Statisch wel, statisch niet! Er is in de loop der tijden heel wat aan gesleuteld: bijgebouwd, veranderd en geresatureerd. De start was in 1310, toen er, als afsplitsing van de Clemenskerk te Steenwijk, een Romaanse naamgenoot in Havelte werd gebouwd. In 1450 vond er een verhoging van de kerk plaats in Gotische stijl. De nieuwe deuren achter in de kerk en de zware steunberen lieten van de Romaanse rondboogvensters weinig over. Wellicht zijn ze meteen dicht gemetseld.

een zandstenen plaquette boven de deur in de zuidgevel met de tekst: "Int jar vns heren dvsentvyfhondertnegentichachte heft Gerhart Strvck d'erste peane vp dese kercke gelacht".

Plattegrond en doorsneden N. H. kerk te Havelte, n. opn. van arch. H. M. Hulsbergen.

Dat later niet iedereen gelukkig was met deze dakbedekking, blijkt uit een artikel in de Drentsche Volksalmanak van 1891, waarin mr W.L. Van Biesheuvel Schiffer schrijft: 'Volgens overlevering was de kerk oorspronkelijk met leijen bedekt; geheel haar bouwtrant wijst ook daarnaar. Men vindt nog gebroken leijen in haar omgeving.

Die Heer Gerhart Struck was eigenaar

Rond 1500 werd het huidige koor aan de kerk gebouwd. In 1598 ging de kerk over naar de Hervorming. Kort daarop werd met het nodige herstel begonnen, daar de kerk door inkwartiering van soldaten veel geleden had. In plaats van leien kwamen er pannen op het dak. Hiervan getuigt

en bewoner van den huize Overcinge te Havelthe. Men mag dus bij den man wel eenige intellectuele ontwikkeling veronderstellen en daarom is het inderdaad verbazend dat hij heeft geduld, ja, waarschijnlijk er toe heeft meegewerkt, dat zijn naam aan de nakomelingschap wordt voorgehouden als iemand, die de eerste hand heeft gelegd aan het verknoeien der kerk!

Het komt mij tamelijk zeker voor, dat, misschien met uitzondering van een klein gedeelte, de oude, voor leijenbedekking bestemde beschieting nog aanwezig is. Men zal daarop wel het latwerk hebben bevestigd waarop de pannen gelegd werden. Het weder aanbrengen van die leijenbedekking kan dus niet tot bijzonder zware uitgaven leiden.

Wanneer dat alles in vroegeren toestand zal zijn teruggebracht en men vindt goed de namen der kerkvoogden aan wier ijverige bemoeiingen dat te danken is, in zandsteen uit te houwen, dan zal men in later tijd die namen met geheel andere gewaarwordingen aanschouwen, dan die men gevoelt bij den aanblik van dien eersten pannenlegger!

Zo ziet u, een gemiste kans op eeuwige roem voor de huidige kerkvoogden! Het motto: 'Wie helpt ons onder de pannen?', had dus kunnen luiden: 'Wie helpt ons uit ons leijen?!' Uit bovengenoemd artikel valt ook af te leiden, dat in 1890 nog geen consistorie tegen de kerk stond. De schrij-

ver laat ons namelijk weten: 'In de muur aan de noordzijde met het blinde raam is de ingang naar het koor nog te bespeuren, daartegen was vermoedelijk de sacristij gebouwd geweest.'

In 1615 moesten de kerk en de toren hersteld worden. Hieraan leverde het Landschapsbestuur Drenthe haar bijdrage.

In 1660, om precies te zijn op 9 december, moest dat nogmaals gebeuren, omdat tijdens een hevige storm een deel van de toren op de kerk werd geworpen. 'De kercke was geruineert, sodat oock alle balcken en het gestoelte in de kercke verplettert sijn'. De herstelwerkzaamheden, inclusief een nieuwe preekstoel en banken, kostten het Landschapsbestuur 1200 gulden. Kennelijk werd na deze ramp wèl de kerk, maar nièt de toren hersteld, want bij de kerkvisitatie van 1675 bleek dat de toren geen dak had!

Daarna valt er een gat in de geschiedschrijving. Slechts een paar kleinigheden worden ons gemeld:

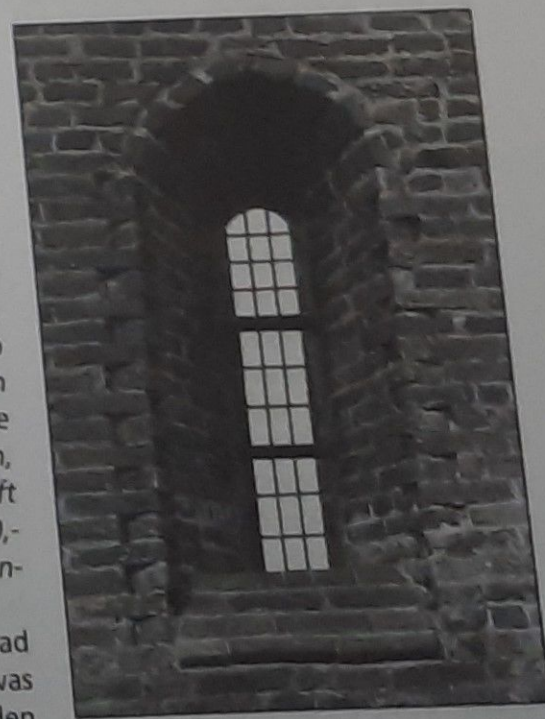
- In 1832 is er 'een menigte gebrekelige pannen' die vernieuwd moeten worden: kosten f 150,-

- In 1837 'waaien kruis en haan van de toren'; f 130,- schade.
- In het archief ligt een bestek van een in 1852 door Harm Jans Jonker gebouwde 'gaanderij', ten bedrage van f 530,-. Deze gaanderij besloeg de hele breedte der kerk. Maar de in het bestek opgegeven maten van hoogte en diepte in ellen, kloppen niet met de bestaande orgelgalerij. Of er toen al sprake was van de aanschaf van een orgel weten we niet. Het huidige van Oeckelen orgel kwam pas in 1897.

In de periode 1920-1926 vindt er een hoog nodige restauratie plaats. De heer J. Riddering omschrijft in de vijftiger jaren dit gebeuren als volgt: 'In de jaren 1920 tot 1926 heeft de oude fraaie kerk, alsmede de eigenaardige toren een grondige restauratie ondergaan volgens aanwijzingen van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, waarvan Rijk, Provincie en Synode tezamen ongeveer f 90.000,- hebben bijgedragen, ofschoon aanvankelijk de kosten op een twintig duizend gulden waren beraamd. Ook de kerkelijke gemeente zelf moest een f 5000,- bijpassen, waarvoor men later een lening heeft aangegaan met aandelen van f 500,- en jaarlijkse aflossingen van één aandeel.'

Het binnenhalen van de subsidies had heel wat voeten in de aarde. Dit was ook de reden dat de werkzaamheden

gedurende het jaar 1923 volledig hebben stilgelegen. In de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1923 komt hierover de volgende passage voor: 'N.H.Kerk en toren te Havelte: "Ook bij deze restauratie zijn de kosten geweldig tegengevallen. De toestand van de muren en de overwelling was veel slechter dan men had kunnen vermoeden. Bovendien bleek tijdens het werk dat de oude laat-romaansche kerk, waaruit het tegenwoordige gebouw is ontstaan, in haar voorname bestanddelen daar nog in was terug te vinden. Niet alleen kwamen de kleine romaansche venstertjes voor de dag, er werden ook overblijfselen gevonden van een overwelling met romaansche kruisgewelven.'

Het was zaak deze belangrijke sporen niet verloren te doen gaan en de behandeling der muren moest daarvoor ook veel kostbaarder worden. De kosten worden geraamd op f 62.500,- voor de kerk en f 22.500,- voor den toren. Wanneer van de Rijkssubsidie hetzelfde percentage wordt aangehouden als tot nu toe, t.w. 63 pct voor de kerk en 80 pct voor de toren, dan zal de subsidie voor de kerk f 39.375,- en die voor den toren f 18.000,- bedragen, d.i. totaal f 57.375,-. Over de jaren 1921 en 1922 werd f 31.575,- uitbetaald, zodat nog valt te voorzien in een tekort van f 25.800,-.

Zowel de burgerlijke als de kerkelijke gemeente verklaren zich echter onmachtig het voor haar vastgestelde aandeel bij te dragen en hebben daarom verzocht om de verdere kosten geheel voor rekening van het rijk te nemen. De ondergetekende (hij die de staatsbegroting opstelde) voelt daarvoor aanvankelijk weinig, voornamelijk wat de burgerlijke gemeente aangaat. Hij stelt echter een onderzoek in naar de draagkracht der Ned. Herv. gemeente. In afwachting van de uitslag daarvan ware voor 1923 f 11.000,- beschikbaar te stellen. Bij de ontwerpstaatsbegroting voor 1924 kan dan de Rijkssubsidie definitief worden vastgesteld op f 11.000,-.

De heer Riddering beschrijft de financiële perikelen als volgt:
'Al deze gelden, ook voor de herstel-

ling van den toren, ofschoon deze laatste (sinds de Napoleontische tijd), eigendom van de burgerlijke gemeente is, gingen door zijn handen (lees: door de handen van de heer B. Borgers, administrerend kerkvoogd) en moesten punctueel verantwoord worden!

Allereerst hadden de herstelwerkzaamheden plaats onder de dorpsstimmerman B. Nimberg en zijn mannen, waarna ze ongeveer een jaar stil lagen. Dat verdroot de toenmalige predikant ds P. Niermeijer in hoge mate. Die wist het tenslotte zover te krijgen, dat onder zijn leiding een deputatie naar Den Haag ging ter audiëntie bij den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Als verdere leden dier deputatie reisden mede de heren Berend Borgers en Jacob Snoeken.

Men wist Zijn Excellentie te overtuigen van het grote nut, dat gelegen was in het spoedig hervatten van de werkzaamheden, mede met het oog hierop dat in Havelte zelf de kerkdiensten gehouden moesten worden in Café Tuin - thans De Groot -, een niet bepaald passende omgeving.

In Uffelte konden ze gelukkig plaats hebben in het daar in 1910 gestichte kleine kerkje.'

In 1924 werden de werkzaamheden hervat: bestek en voorwaarden zijn nog aanwezig in het archief. De gunning geschiedde aan aannemer J.B. Hof te Meppel. (De firma Aberson te Steenwijk, die de van 2000 tot 2002 restauratie uitvoerde, schreef net iets hoger in!)

Toen de toegezegde geldstroom stagneerde, toog de heer Borgers, vergezeld van architect H.M. Hulsbergen, nogmaals naar Den Haag; ditmaal met een positief resultaat.

Ook de genoemde subsidie van de Synode gaf problemen. Hiervoor was een advies nodig van het Classicaal Bestuur Meppel. Op 29 maart werd bericht ontvangen, dat het Classicaal Bestuur geen vrijmoedigheid had de aanvraag van f 2200,- uit de Generale Kas met gunstig advies door te zenden, alear de kerkvoogden zouden voldoen aan de volgende voorwaarden:

1. f 100,- voor de administrerend kerkvoogd, voorkomend op de jaarrekening, was in strijd met het plaatselijk reglement: "kerkvoogden doen alles om niet"!
2. Kosten kostervergaderingen ter hoogte van f 94,18 waren ongepast hoog, "daar er een catechistiekamer aanwezig is en de koffie niet duur is"!

3. De post van f 38,55 voor het avondmaal was veel te hoog.
4. Er werden geen of weinig zitplaatsen verhuurd.
5. De collecte voor de kerk had een slechte opbrengst.

Men slaagde er in deze bezwaren te verklaren, dan wel te weerleggen: Voor f 100,- zou geen boekhouder of kerkelijke ontvanger te krijgen zijn (1); verkeerde boekingen werden aangevoerd, zoals f 25,- besteed aan een "eerste steenlegging"; ook conferenties bij de koster met de architect speelden mee (2) en de hoge avondmaalspost werd verklaard door wijninkoop voor vele jaren (3)! Verder zou men de zitplaatsen gaan verhuren als de kerk klaar zou zijn (4). De bewuste collecte werd voor de kerkvoogdij opgehaald door de diakenen, omdat er 'nooit een kerkvoogd ter godsdienstoefening aanwezig was' (5); zij leefden namelijk in onmin met de predikant!

Zoals vermeld, hield de heer Borgers alle uitgaven punctueel bij. Dat komt in de archiefstukken duidelijk naar voren. Lijsten met uitgewerkte uren en practisch iedere spijker werd verantwoord. Maar wat er in die uren gebeurde en waar die spijker geslagen werd, is niet te vinden. Omdat de subsidies voor de toren ook via onze administrerend kerkvoogd liepen, komen we een post tegen van f 20.170,-, die overgemaakt moest worden naar de burgerlijke gemeente.

Waar zou dat geld toch aan besteed zijn? Gemeentesecretaris Waterbolk zegt daarover in zijn boekje 'Havelte': 'De hoofdingang van de kerk was vanouds aan de westzijde, doch die ingang was, evenals het venster dat zich daarboven bevond, later geheel dicht gemetseld. Men gebruikte toen de ingang aan de zuidzijde. Bij de restauratie in 1920-1926 heeft men op onberispelijke wijze de inmeteling weder weggenomen, de oude toestand geheel hersteld en daarin fraaie eikenhouten deuren aangebracht. Een nieuw spitsboogvormig raam siert weder de gevel. Het is vervaardigd van tufsteen en voorzien van kleine, in lood gevatte ruitjes, die ook in de kerkransen aanwezig zijn.'

De activiteiten in de kerk omvatten:

- het verwijderen van enkele kalklagen op de muren, waarbij twee inwijdingskruisen tevoorschijn kwamen.
- het in ere herstellen van de dicht gemetselde Romaanse raampjes, die waar mogelijk, van glas voorzien werden;
- het aanbrengen van de gotische spitsboogramen in zandsteen, in plaats van in houten sponningen.
- Het naar alle waarschijnlijkheid openmaken van de dicht gemetselde deur in het koor, om als toegang te dienen naar de aangebouwde consistorie.

Het verwarmen van de kerk is gedu-

rende vele jaren een lijdensgeschiedenis geweest. In de begroting van de restauratie van 1920-1926 was aanvankelijk geen plaats ingeruimd voor een verwarmingsinstallatie. De kerk werd tot dan toe veelal met turf verwarmd. Pas in 1924 werd besloten een centrale verwarming aan te leggen, in de hoop 'dat dit de kerkgang zal bevorderen'. Het archief puilt uit van niet gerealiseerde plannen en tekeningen. Er komt tenslotte een Amerikaanse kachel met de naam Calorid, die geplaatst wordt in een kelder onder de vloer van het koor,

pal voor de preekstoel.

Het was geen succes! De daarop volgende jaren werden weliswaar diverse veranderingen voorgesteld, maar turf-kachels moesten de kerk op temperatuur brengen.

In 1937 werd een nieuwe verwarmingsinstallatie geplaatst. Deze keer in een ruimte, die naast de consistorie werd gebouwd. De kosten bedroegen f 2000,- Ook deze installatie bleek al spoedig een fiasco, met als gevolg wéér kachels in de kerk!

In 1959 schrijft secretaris-kerkvoogd A. Waterbolk hierover: "Wij stoken hier in de kerk de laatste jaren kachels, nadat twee centrale verwarmingsinstallaties ... in de loop der jaren kapot zijn gestookt."

In 1960 wordt een warmelucht-oliestook-installatie geplaatst. Inclusief de olietank bedragen de kosten f 10.000,—. De voorzitter van de kerkvoogdij, de heer G. Naber, verzocht B en W in 1964 een kapstok in de toren te plaatsen 'om regen- en overjassen op te hangen!' Hieruit blijkt dat deze verwarming goed werkte en dat bleef zo tot de aanbouw van de Nije Wheeme in 1992. Behalve de beslommingen rond de verwarming gebeurt er na de grote restauratie in de twintiger jaren lange tijd weinig. Pas in 1954 komt de Rijksdienst Monumentenzorg na een inspectie met een hele lijst te verrichten herstelwerkzaamheden. Het betreft het pannendak, de goten, de afzaten, het sausen van de gewelven, het ver-

ven van de deuren aan de binnen- en buitenzijde en het dichten van scheuren. Dus toen reeds scheuren in de gewelven! Ook wordt een betere ventilatie aanbevolen, daar de kerk wel erg vochtig is. Tot slot moesten de eikenbalken van de kap, die erg door houtworm zijn aangetast, behandeld worden met een inpregneringsmiddel.

Eerst in 1959 wordt besloten om tot restauratie over te gaan, met als gevolg dat de kerk weer in de steigers kwam te staan: 'Het pannendak werd hersteld, het muurwerk gevoegd en ingeboet'. Binnen werd een liturgisch centrum ingericht. Daartoe werd het

doophek verwijderd, de herenbanken gerestaureerd en een avondmaaltafel geplaatst. Bovendien kreeg de op het kerkhof gevonden altaartafel een vaste plaats in het koor en wel naast de preekstoel. De kosten bedroegen deze keer ruim f 14.000,-

In de jaren 1980 – 1982 vindt weer een opknapbeurt plaats, maar nu wordt er voor f 107.000,- verspijkerd, zij het niet letterlijk: liefst f 80.000,- komt voor rekening van de ramen. De rest gaat op aan het herstel van het pannendak en de dakconstructie, de aanbreng van goten en aan schilderwerk. In dezelfde periode worden de grenen, groengeschilderde banken ver-

vangen door eikenhouten banken, die het tot op de huidige dag volhouden.

In januari 1993 wordt de aanbouw 'De Nije Wheeme' feestelijk in gebruik genomen. De oude consistorie moest plaats maken voor een riante, multifunctionele ruimte. Zelfs een mortuarium ontbreekt niet. Hoewel veel bezwaren, vooral van buitenstaanders, tegen nieuwbouw aan de oude kerk overwonnen moesten worden, heeft deze uitbreiding in de praktijk zijn nut meer dan bewezen.

De aanwezigheid van de Nije Wheeme heeft tot gevolg dat men de kerk niet meer binnengaat door de toren, maar via de ingang in de Nije Whee-

me. Dit leidt er wel toe dat aan de noordzijde van de kerk twee banken moesten worden weggehaald. Ook wordt de heteluchtverwarming in de kerk door radiatoren en voetverwarming vervangen.

Na deze krachtsinspanning meende het kerkbestuur op haar lauweren te kunnen gaan rusten. Grote scheuren in de gewelven kondigden echter de noodzaak van een nieuwe restauratie aan.

De restauratie van 2000-2002

Voorgeschiedenis

Na de feestelijke opening van de Nije Wheeme op 15 januari 1993, diende zich een volgend project aan namelijk de restauratie van het kerkgebouw. Op grond van jaarlijkse inspecties van de Monumentenwacht was duidelijk geworden dat restauratie van het kerkgebouw noodzakelijk was. Gelet op de gebreken bleek het niet mogelijk om op basis van een meerjarig onderhoudsprogramma het gebouw weer in een goede conditie te brengen.

De Kerkvoogdij zocht contact met de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen in Groningen-Drenthe (S.B.K.G.D.). Deze Stichting, die kerken behulpzaam is bij restauraties en meerjarige onderhoudsplannen, werd verzocht een architect te zoeken voor de voorgenomen restauratie. De Drentse architect J. Snijder uit de Wijk kreeg de opdracht een restauratieplan te maken. Een eerste concept was klaar in maart 1994. Het definitieve restauratieplan kwam na overleg met de S.B.K.G.D. gereed in september 1997 evenals het tienjarenonderhoudsplan 1997-2007. De totale restauratiekosten werden begroot op Fl. 508.372,00. Namens de Kerkvoogdij diende de S.B.K.G.D. nog in dezelfde maand een verzoek in bij de Gemeente Havelte ter verkrijging van subsidie voor de restauratie met als uitgangspunt het

restauratieplan van architect Snijder. Het resultaat van deze aanvraag was teleurstellend. Op 3 augustus 1998 ontving de Kerkvoogdij van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een beschikking waarin een subsidie werd toegezegd van Fl. 81.615,00, terwijl de te maken subsidiabele kosten waren vastgesteld op Fl. 452.979,00. Op basis van dit toegezegde bedrag kon onmogelijk worden begonnen met de restauratie. In oktober 1998 kwam er een signaal uit Assen dat de Kerkvoogdij met de grootste spoed een aanvullende subsidieaanvraag moest indienen bij de Gemeente Westerveld (hierin was de Gemeente Havelte inmiddels opgegaan). Op 20 januari 1999 werd de gevraagde aanvullende subsidie toegewezen. Van het totaal aan subsidiabele kosten had het Nationaal Restauratie Fonds nu Fl. 317.086,00 als subsidie toegezegd, hetgeen neerkwam op 70%.

Voor de restauratieplannen was ook de toestemming van de Provinciale Kerkvoogdij-Commissie vereist. Het uitgangspunt van deze commissie is dat de financiering van de eigen bijdrage geen nadelige gevolgen mag hebben voor de bezetting van de predikantsplaats. De Commissie gaf op 27 januari 1999 toestemming nadat een financieel dekkingsplan was aangereikt voor de voorlopige eigen

bijdrage in de restauratie ten bedrage van Fl. 135.893,00, zijnde 30 % van de subsidiabele kosten. Deze dekking bestond uit veronderstelde subsidies van de Provincie Drenthe, het Prins Bernhard Cultuur-fonds en opbrengsten van nog te houden acties. De restauratie kon van start gaan!

De voorbereiding van de restauratie

In het voorjaar van 1999 waren de kerkvoogden Clements en Westerhuis op zoek naar nieuwe leden voor de Kerkvoogdij. Zo polsten zij ook Gerard Zijlema voor een functie binnen de Kerkvoogdij. Hij gaf te kennen zich graag bezig te willen houden met het onderhoud van de gebouwen. Toen bleek dat de restauratie van het kerkgebouw op het programma stond, verklaarde hij zich bereid om vanuit de Kerkvoogdij dit project te willen begeleiden. Na de bevestiging op 6 juni 1999 ging Gerard Zijlema als kerkvoogd bouw-zaken aan de slag. Allereerst werd contact opgenomen met de S.B.K.G.D.. Deze Stichting en de Kerkvoogdij besloten vervolgens om de uitvoeringsbegeleiding van dit restauratieproject in handen van een andere architect te leggen. Er moest nu opnieuw een architect en ook een aannemer worden gezocht.

Keuze van de architect

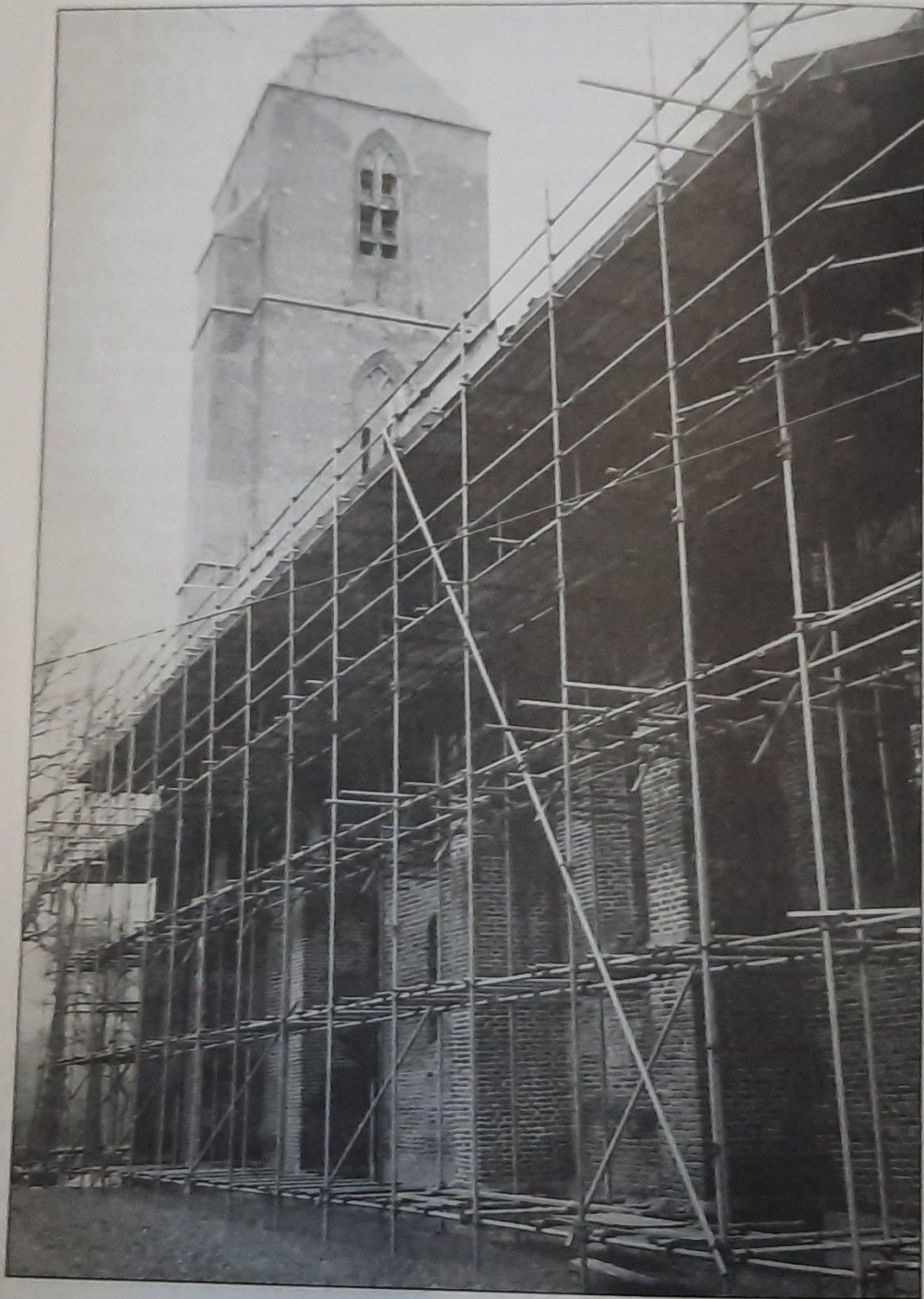
Het uitgangspunt was dat er een architect gekozen moest worden, die ruime ervaring had opgedaan met de

restauratie van voornamelijk oude kerken. Hierover vond eerst een gesprek plaats met de S.B.K.G.D.. De Stichting adviseerde een tweetal architecten. Via een andere bron kwam nog de naam van een derde architect naar voren.

Gerard Zijlema bezocht met de bovengenoemde architecten onder handen zijnde projecten respectievelijk gerealiseerde projecten zoals de N.H. kerk in Zuidbroek, de Martini kerk in Groningen en de grote kerk in Franeker. Op grond van de opgedane indrukken en nadere informatie van de opgegeven referenties kreeg in december 1999 de architect R. Kouwen uit Tolbert de opdracht.

Keuze aannemer

Ook hier was het uitgangspunt dat er een aannemer gekozen moest worden, die zich voornamelijk bezig had gehouden met de restauratie van oude kerken. Daarbij was het de uitdrukkelijke wens van de vertegenwoordigers van Monumentenzorg in Assen om voor dit project een Drentse aannemer te selecteren. De Gemeente Westerveld drong er op aan een aannemer uit haar Gemeente te nemen. Er werden eerst contacten gelegd met Drentse aannemers. De aannemers Poortman uit Veeningen en Visscher uit Hoogeveen toonden gerealiseerde projecten. De firma Poortman was helaas niet beschikbaar op korte termijn. Visscher bleek wat betreft de planning, gewenste erva-

ring in kerkrestauraties en gedemonstreerde kwaliteit aan onze verwachtingen te voldoen. Aangezien het uitgangspunt ook was om uit meerdere aannemers te kiezen werd vervolgens contact gelegd met twee Friese aannemers en de firma Aberson uit Steenwijk. Ze toonden allen uitstekend gerealiseerde en onder handen zijnde kerkrestauraties. Toen Visscher uit Hoogeveen te kennen gaf ervan af te zien, werd verder gesproken met de andere aannemers. Uiteindelijk viel de keuze op de firma Aberson uit Steenwijk. Bij deze keuze was doorslaggevend de uitstekende kwaliteit van het grote aantal getoonde kerkrestauraties. Bovendien had met name de firma Aberson veel ervaring op het gebied van herstel van kapconstructies. Tevens had deze firma voldoende eigen steigermateriaal voor deze restauratie. Eind maart 2000 werd wat betreft planning en kosten overeenstemming bereikt met de firma Aberson.

Voorts besloot de Kerkvoogdij de totale begeleiding en eindverantwoording van het project in handen te leggen van de architect de heer R. Kouwen. Dit hield in dat werd afgezien van verdere ondersteuning door de S.B.K.G.D. te Veendam.

De uitvoering van de restauratie

Begin april 2000 ging de restauratie van start. De kerk kwam helemaal in brede steigers te staan. Allereerst onderwierpen de medewerkers van

Aberson de kapconstructie aan een nauwkeurig onderzoek. Duidelijk werd dat de aantasting van de balken veel ernstiger was dan voorzien.

Begin juni nam de restauratie van de vloer een aanvang. De plavuizen lagen los op het zand en bovendien was het koor voor een groot deel slechts bedekt met houten vlonders. Om de rode plavuizen een betere fundering te geven, werden ze in een cementbed gelegd.

Hiervoor was het nodig om een grote

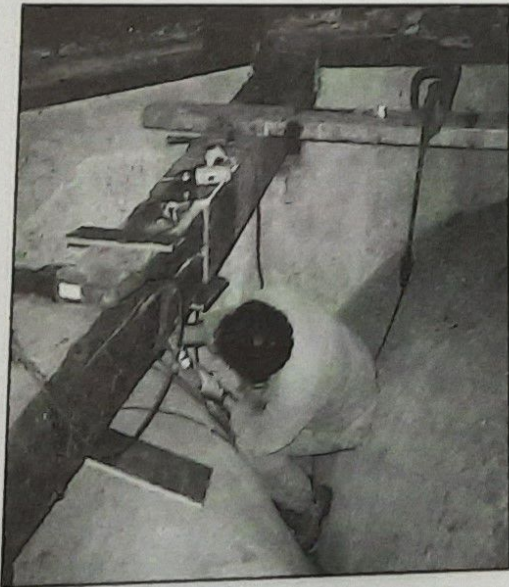
hoeveelheid zand af te voeren. Vrijwilligers toonden hierbij een enorme inzet. Tijdens deze werkzaamheden kwam in het koor een kelder tevoorschijn. Het bleek een verwarmingskelder te zijn geweest. Een verwarmingsketel uit 1924 die erin stond was vanwege te hoge temperaturen gescheurd. Onder de plavuizen werd vloerverwarming aan gebracht. Tijdens deze bouwwerkzaamheden vonden de kerkdiensten plaats in de Nije Wheeme. Eind juli 2000 werd het kerkgebouw tijdelijk weer in gebruik genomen.

De firma Aberson ging vervolgens verder met de restauratie van de kapconstructie. Het bleek dat, vanwege aantasting van de uiteinden, de trekbalen al jaren niet meer goed verbonden waren met de muurijzers. Kortom de samenhang was uit de kerk verdwenen. Veel balken en

muurplaten bleken aan de niet zichtbare kant ernstig aangetast te zijn door de bonte knaagkever en zwam. Een aantal negen meter lange trekbalen en alle muurplaten werden vervangen. Vele verbindingen van de gebinten waren door de kever zodanig aangetast dat vervanging noodzakelijk was.

Vanwege de naderende winterperiode werden de werkzaamheden aan de kapconstructie onderbroken. Dit bood de gelegenheid om de gewelven binnen in de kerk onderhanden te nemen. Begin januari 2001 werd de kerk volgebouwd met steigers. Tijdens de werkzaamheden bleek dat restau-

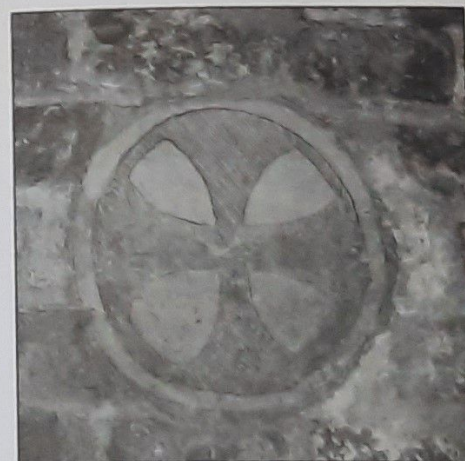
ratie van de gewelven dringend gewenst was. Het gebrek aan samenhang van kapconstructie met de muren had zijn sporen nagelaten. Vrijwel alle gewelven moesten opnieuw worden aangemetseld aan de muren. Na afloop van deze werkzaamheden konden, dankzij de opgestelde steigers, vele vrijwilligers de glas-in-loodramen schoonmaken. Ook werden grote hoeveelheden puin en stof verwijderd. Met Pasen kon het vrijwel geheel gerestaureerde interieur van de kerk weer in gebruik genomen worden.

Helaas kwamen we toen tot de conclusie dat de financiële middelen

waren uitgeput. Het wachten was op de toewijzing van extra geldmiddelen door Monumentenzorg. Besloten werd om de activiteiten tijdelijk te staken. Toen bleek dat de extra subsidie ten bedrage van Fl 270.041,00 in aantocht was, ging de firma Aberson op 11 juni 2001 verder met de restauratie. Het dakbeschoot en de gordingen werden vervangen, de panhaken aangebracht en de pannen, inclusief de gierzwaluwpennen gelegd. Ook werden voldoende ventilatieopeningen in het dakbeschoot gemaakt om een droge atmosfeer te kunnen garanderen boven de gewelven. Verder kon het regenwater dat op de pannen viel vanaf dat moment weer zijn weg vinden via de koperen goten die waren aangebracht.

Vanaf oktober 2001 werd gewerkt aan de restauratie van de buitenmuren en de steunberen. Op basis van de inspectie van de buitenkant leek het erop dat de restauratie van deze onderdelen vanuit de door Monumentenzorg toegezegde middelen kon worden gefinancierd. Helaas bleek bij aanvang van het werk dat de conditie van het voegwerk en de stenen van zowel muren als steunberen veel slechter was dan verwacht. De beschikbare financiële middelen bleken opnieuw ontoereikend! Na samspraak met de Gemeente Westerveld en het Drents Plateau in Assen diende de Kerkvoogdij in februari 2002 opnieuw een aanvraag voor € 93.926,00 subsidie in bij de Gemeente Westerveld. Dit keer wer-

den de werkzaamheden niet gestaakt. Er was voldoende vertrouwen dat het in financieel opzicht in orde zou komen.

Ook het interieur kreeg de nodige aandacht. Zo werden de deuren in imitatie eiken geschilderd en de pilaren en de draagbalk onder het

orgel gemarmerd. De lessenaars, de avondmaalstafel, de kandelaar en het doopvont kregen een zodanige behandeling dat deze wat kleur betreft meer een eenheid gingen vormen met de preekstoel. De eeuwenoude preekstoel werd vervolgens onder handen genomen. Dit was ook het geval met de beschadigde wijdingskruizen. De Friese kunstschilder Randolph Algera voerde het werk uit. Als geschenk van de architect en de aannemer ter gelegenheid van de opening bracht deze kunstenaar opnieuw bladgoud aan op de sierelementen van het van Oeckelen orgel.

Aan de zuidzijde van de kerk kreeg een zonnewijzer de nodige aandacht. De glas-in-loodramen werden gerestaureerd en voorzien van voorzetbeglazing en ventilatieraampjes.

Na beëindiging van de vele bouwactiviteiten in en rondom het kerkgebouw stonden steeds grote groepen vrijwilligers klaar om stof en puin te verwijderen. Kerkvoogd Jan Mannes slaagde er steeds weer in voldoende mensen te mobiliseren.

Half juni 2002 kwam de restauratie van het kerkgebouw gereed. De firma Aberson brak de steigers af en wiste haar sporen uit.

Wat nog resteert is de restauratie van een ander monument, de zogenaamde "duivelsroosters". Zodra de

beschikking van Monumentenzorg binnen is zullen ook deze onder handen genomen worden.

Acties

Er werd een drietal acties op touw gezet. Allereerst de actie "Help de middeleeuwse dorpskerk van Havelte weer onder de pannen". Deze actie ging van start op 8 juni 2000 in het Gemeentehuis.

Burgemeester A. Meijer beet de spits af met het kopen van de eerste dakpannen. Als blijk van waardering overhandigde Gerard Zijlema hem een certificaat van verwerving. De actie werd een groot succes. Ongeveer 1000 certificaten zijn tot dusver uitgereikt. Veel inwoners van de Gemeente Westerveld deden mee. Ook landelijk en zelfs over de grenzen van ons land adopteerden velen dakpannen.

Een andere actie werd opgezet in nauwe samenwerking met Slijterij Jager te Havelte.

De slijter selecteerde een uitstekende rode en witte wijn. Deze wijn kreeg de naam "Eglise de Havelte". De flessen werden voorzien van een etiket waarop een afbeelding van de Clemenskerk staat. Deze actie ging van start op 14 oktober 2000 tijdens een feestelijke bijeenkomst in de kerk, waarbij de slijter, de kerkvoogdij en de pers aanwezig waren. Van iedere fles wijn die daarna werd verkocht ging vrijwel de gehele winst-

marge naar het restauratiefonds van de Kerkvoogdij. Deze wijn is ook nu nog verkrijgbaar!

De derde actie betrof de gierzwaluw-dakpannen. Gierzwaluwen kunnen alleen vliegend hun nest bereiken en verlaten omdat ze vrijwel geen pootjes hebben. Aangezien de mogelijkheden voor deze vogels om te nestelen sterk afnemen, werd besloten gelden bijeen te brengen om 50 gierzwaluw-dakpannen te kunnen kopen. Deze actie was een gezamenlijke activiteit van de Vogelwacht Uffelte e.o. en de Kerkvoogdij. De actie leverde het gewenste resultaat op. De pannen zijn met nestmateriaal op het dak gelegd.

Publiciteit

Aan het project is veel aandacht besteed door de media. Er waren opnamen voor Radio en TV Drenthe. Ook door middel van berichten op de teletekstpagina's van TV Drenthe werd de Drentse bevolking geïnformeerd. Verder hebben de huis aan huis kranten in de Gemeente Westerveld veel aandacht aan het project besteed. In regionale kranten die verschijnen in Drenthe, Groningen en Overijssel stonden interviews, vaak voorzien van schitterende foto's.

Nawoord

Dankzij een constructieve en harmonieuze samenwerking tussen de heer Grave van de Gemeente

Westerveld, de heren van den Brink en Moed van het bouwbedrijf Aberson, de architect Kouwen en zijn assistent de heer Dijkstra en Gerard Zijlema als vertegenwoordiger van de Kerkvoogdij is een prachtig resultaat bereikt.

De heer Bernardus Bos, die namens de aannemer als uitvoerder optrad, heeft met zijn collega's en de onderaannemers kwalitatief hoogstaand werk gerealiseerd.

Aan de buitenkant staat het kerkgebouw er weer gaaf bij. Ook het

interieur is zodanig verbeterd dat alle onderdelen veel meer in harmonie met elkaar zijn.

Dankzij de ondersteuning van de Gemeente Westerveld en het Drents Plateau in Assen is al het nodige gedaan om deze restauratie ook in financieel opzicht mogelijk te maken.

De vele sponsors en allen die hebben meegedaan aan de acties hebben een groot deel van de eigen bijdrage aan deze restauratie gefinancierd. Hiervoor is de Kerkvoogdij hen zeer erkentelijk.

Sponsors

De volgende sponsors maakten deze restauratie mede mogelijk:

Prins Bernhard Cultuurfonds te Amsterdam

PBF Pfaltzer Birnie Fonds te Amsterdam

Van Heloma Stichting te Heerenveen

Stichting Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds te Den Haag

M.C.D.H. Fonds te Amsterdam

De Frans Mortelmans Stichting te Den Haag

Stichting TBI Fonds te Den Haag

M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting te Den Haag

Stichting Elise Mathilde Fonds te Maarn

VSB Fonds te Utrecht

ANWB/Zimmermanfonds

Provincie Drenthe te Assen

Stichting Nederlands Protestants Convent te Sneek

Stichting W.J.O. de Vries-Fonds te Amsterdam

Meindersma Sybenga Stichting te Dronrijp

Het ANWB/Zimmermanfonds heeft een schitterend informatiebord gegeven. Hierop staat de geschiedenis van de Clemenskerk vermeld. Het bord is inmiddels aan de toren bevestigd.

De erven van Hans Brinkman hebben een predikantenbord geschonken. Het is een zwart bord met opschrift en de namen van de predikanten die onze gemeente hebben gediend vanaf 1598. Het bord is gevat in een eiken lijst voorzien van profiel. De gotische letters zijn uitgevoerd in bladgoud.

